

Августина Гулеска Хајдик
Filozofski fakultet u Zadru
Obala kralja Petra Krešimira IV, 2
HR-23000 Zadar

УПОТРЕБА НА ИДНОТО ВРЕМЕ (СВРШЕНО/НЕСВРШЕНО) ВО ВРЕМЕНСКАТА ЗАВИСНОСЛОЖЕНА РЕЧЕНИЦА ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК

Во македонскиот стандарден јазик, за разлика, на пр., од хрватскиот јазик, можна е употреба на идното време (футур I) (свршено/несвршено) како во главната (надредената, main/principal clause) така и во зависната (подредената, subordinate clause) дел-реченица¹ на временската зависноложена реченица. Така, сосема е сиправно во македонскиот јазик ако се каже: *Ќе дојдам кога ќе имам време*. Таа иста реченица во англискиот јазик, на пр., бигласела: *I'll come when I have time*, а никако: ... *when I'll have time*, или во хрватскиот: *doći ću kada budem imala vremena*, а никако: ... *kada ću imati vremena*.

Токму затоа во оваа статија се свртува кон оваа синтаксичка појава во македонскиот стандарден јазик и се обидувам да ја објаснам низ одреден број примери.

1. Идното време во македонскиот стандарден јазик може да се употреби и во подредената (зависната) (1.1.) и во надредената (главната) (1.2.) дел-реченица на временската зависноложена реченица.

1.1. При употребата на идното време во подредената, а во согласност со глаголската форма во надредената дел-реченица на временската зависноложена реченица, можно е да се воспостават **три** временски односи меѓу дејствата во дел-речениците:

1.1.1. **Претходност** на дејството во подредената во однос на дејството во надредената дел-реченица. На пр.:

¹ В. Л. Минова-Ѓуркова 1994:220–1, т. 318: »Одделните реченици од кои е составена една сложена реченица ги нарекуваме дел-реченици.«

1. [...] *само што ќе се сретнат, ќе се смират.* АП 13
2. [...], *но кога ќе го имаш, на тебе останува да се подредиш онака како што сакаш.* ИБ 144
3. [...] *и кога ќе навлезат в трло, ќе ги исколат овците.* ЈС 186
4. [...] *а публиката плаќа само кога некој ќе ја насмее.* ЈС 209
5. (*Кога ќе стане свесен за колоната Затвореници во Коридорот, крикнува.*) ЧК 268
6. **Иследникот:** *ќе ви овозможам [...] кога ќе им стигне летокот.* ЧК 277
7. **Третиот од другарите:** *Штом ќе излезе – стрелајте.* ЧК 308

Примерите 1–7 покажуваат дека претходност на дејството во подредената во однос на дејството во надредената дел-реченица на временската зависносложена реченица се искажува со употреба на:

1.1.1.2. Идно време (свршено): пр. 1: *ќе се сретнат*, пр. 2: *ќе го имаш*, пр. 3: *ќе навлезат*, пр. 4: *ќе ја насмее*, пр. 5: *ќе навлезат*, пр. 6: *ќе стигне*, пр. 7: *ќе излезе* – во подредената наспротив:

1.1.1.2.

- а) сегашно време: пр. 2: *останува*, пр. 4: *плаќа*, пр. 5: *крикнува*;
- б) идно време (свршено): пр. 1: *ќе се смират*, пр. 3: *ќе ги исколат*, пр. 6: *ќе им овозможам*;
- в) заповеден начин: пр. 7: *стрелајте*

во надредената дел-реченица.

1.1.2. Истовременост на дејствата во дел-речениците на временската зависносложена реченица. На пр.

8. [...], *штом ќе носи плод, се разубавува...* ЈС 145
9. [...] *паметува како се смеат кога ќе косат, кога ќе ораат, кога ќе вршат.* ФМ 350

Примерите 8–9 покажуваат дека **истовременост** на дејствата во дел-речениците на временската зависносложена реченица се искажува со употреба на:

1.1.2.1. Идно време (несвршено): пр. 8: *ќе носи*; пр. 9: *ќе косат, ќе ораат, ќе вршат* во подредената наспротив:

1.1.2.2. Сегашно време: пр. 8: *се разубавува*, пр. 9: *се смеат* во надредената дел-реченица.

1.1.3. Последователност на дејството во подредената во однос на дејството во надредената дел-реченица. На пр.:

10. (*Кога ќе се оттемни сцената врз платформата се веќе Иследникот, Затвореникот и Дежурниот*) ЧК 298
11. (*Кога ќе се оттемни сцената, во ќелијата е Затвореникот сам.*) ЧК 303

Примерите 10–11 покажуваат дека **последователност** на дејството во подредената во однос на дејството во надредената дел-реченица се искажува со употреба на:

1.1.3.1. Идно време: пр. 10 и 11: *ќе се оттемни* во подредената наспротив:

1.1.3.2. Сегашно време: пр. 10: *се*, пр. 11: *е* во надредената дел-реченица.

1.2. При употребата на идното време во надредената, а во согласност со глаголската форма во подредената дел-реченица на временската зависносложена реченица можно е исто така да се воспостават **три** временски односи меѓу дејствата на дел-речениците (спореди: 1.1.1.–1.1.3.):

1.2.1. **Претходност** на дејството во надредената во однос на дејството во подредената дел-реченица на временската зависносложена реченица. Нпр.:

12. *е поседиме* додека се стемни. БЈ 47

Примерот 12 покажува дека **претходност** на дејството во надредената во однос на дејството во подредената дел-реченица се искажува со употреба на:

1.2.1.1. Идно време (несвршено): *ќе поседиме* во надредената наспротив:

1.2.1.2. Сегашно време: *се стемни* во подредената дел-реченица.

1.2.2. Истовременост на дејствата во дел-речениците на временската зависносложена реченица. Нпр.:

13. Крадци *ќе го убијат* додека дреме пред магазинот. ИБ 139

Примерот 13 покажува дека истовременост на дејствата во дел-речениците на временската зависносложена реченица се искажува со употреба на:

1.2.2.1. Идно време (свршено): *ќе го убијат* во надредената наспротив:

1.1. Подредена дел-реченица

1.1.1. Претходност

1.1.1.1. Идно време (свршено): пр. 1–7

1.1.2. Истовременост

1.1.2.1. Идно време (несвршено): пр. 8–9

1.1.3. Последователност

1.1.3.1. Идно време (свршено): пр. 10–11

1.2. Надредена дел-реченица

1.2.1. Претходност

1.2.1.1. Идно време (несвршено): пр. 12

1.2.2. Истовременост

1.2.2.1. Идно време (свршено): пр. 13

1.2.3. Последователност

1.2.3.1. Идно време (свршено): пр. 14

Надредена дел-реченица

1.1.1.2. а) сегашно време: пр. 2, 4, 5

б) идно време (сврш.): пр. 1, 3, 6

в) заповеден начин: пр. 7

1.1.2.2. Сегашно време: пр. 8–9

1.1.3.2. Сегашно време: пр. 10–11

Подредена дел-реченица

1.2.3.2. Сегашно време: пр. 12

1.2.2.2. Сегашно време (несврш.): пр. 13

1.2.3.2. Идно време (сврш.): пр. 14

2. Меѓутоа, временските односи што се воспоставуваат меѓу дејствата на дел-речениците на временската зависносложена реченица (претходност, истовременост, последователност) се изразуваат не само преку видот на глаголот, туку и преку сврзниците со кои се воведува подредената дел-реченица. Проследувајќи ги примерите 1–14, ги бележиме следните сврзници: *само што, само, штом, додека*.

2.1. Кога идното време (свршено/несвршено) е употребено во подредената дел-реченица на временската зависносложена реченица (т. 1.1.–1.1.3.2.), подредената дел-реченица е воведена со сврзниците:

2.1.1. За претходност на дејството во подредената во однос на дејството на надредената дел-реченица: *само што, кога, штом* (пр. 1–7);

2.1.2. За истовременост на дејствата во дел-речениците: *штом, кога* (пр. 8–9);

2.1.3. За последователност на дејството во подредената во однос на дејството на надредената дел-реченица: *кога* (пр. 10–11).

2.2. Кога идното време (свршено/несвршено) е употребено во надредената дел-реченица на временската зависносложена реченица (т. 1.2.–1.2.3.2.), подредената дел-реченица е воведена со сврзниците:

2.2.1. За претходност на дејството во надредената во однос на дејството во подредената дел-реченица: *додека* (пр. 12);

2.2.2. За истовременост на дејствата во дел-речениците: *додека* (пр. 13);

2.2.3. За последователност на дејството во надредената во однос на дејството во подредената дел-реченица: *кога* (пр. 14).

Шематски прикажани сврзниците ја даваат оваа слика:

2.1. Идно време во подредената дел-реченица

2.1.1. Претходност: *само што, кога, штом* (пр. 1–7)

2.1.2. Истовременост: *штом, кога* (пр. 8–9)

2.1.3. Последователност: *кога* (пр. 10–11)

2.2. Идно време во надредената дел-реченица

2.2.1. Претходност: *додека* (пр. 12)

2.2.2. Истовременост: *додека* (пр. 13)

2.2.3. Последователност: *кога* (пр. 14)

3. На основа на досега реченото, а преку приложените примери и шеми на стр. 4 и 5, може да се заклучи дека идното време (свршено/несвршено) во македонскиот стандарден јазик се употребува и во подредената (т. 1.1.) и во надредената (т. 1.2.) дел-реченица на временската зависносложена реченица при што, зависно од видот на глаголот (т. 1.1.1.1.–1.2.3.2.), сврзникот со кој се воведува подредената дел-реченица (т. 2.1.–2.2.3.), а во помала мера од лексичките конкретизатори и поширокиот контекст, меѓу дејствата во дел-речениците на временската зависносложена реченица може да се воспостават **три** временски односи: **претходност, истовременост и последователност**.

4. На крајот, со оглед на тоа дека ситуацијата во врска со оваа проблематика во хрватскиот стандарден јазик е сосема поинаква, сметам дека истага заслужува да се проучи и низ компаративно-контрастивна анализа на обата јазика.

Литература

- Конески, Блаже. 1981. *Граматика на македонскиот литературен јазик*, I и II дел. Скопје.
- Конески, Кирил. 1979. *Глаголски конструкции со ќе во македонскиот јазик*. Докторска дисертација. Скопје.
- Шокларова-Љоровска, Германија. 1986. Зависносложени временски реченици со сврзници за непосредна претходност во македонскиот литературен јазик и нивните еквиваленти во полскиот литературен јазик. *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* IV, 1986, 207–226.
- Шокларова-Љоровска, Германија. 1987. Конструкциите со ввременските сврзници: *додека*, *додека да* и *додека не* во македонскиот јазик и нивните еквиваленти во полскиот, *Studia linguistica Polono-Jugoslavica* V, 1987, 241–261.

Книжевни извори

- АП Петре Андреевски, *Пиреј*, Скопје 1987.
- БЈ Јован Бошковски, »Човек на покривот«, во *МР*.
- ИБ Благоја Иванов, »Црвено рондо«, во *МР*.
- ЈС Славко Јаневски, *Кловнови и луѓе*, Скопје 1976.
- МР *Македонски раскази*, антологија, Скопје 1972.
- ФМ Методија Фотев, *Селани и војници*, Скопје 1969.
- ЧК Коле Чашуле, *Драми*, Скопје 1984.

Uporaba futura I (svršenog/nesvršenog) u vremenskoj zavisnosloženoj rečenici u makedonskom standardnom jeziku

Sažetak

Autorica članka pokušava ukazati i ilustrirati, navodeći primjere iz suvremene makedonske književnosti, mogućnost uporabe futura I (svršenog/nesvršenog) u podređenom (zavisnom) i nadređenom (glavnom) dijelu vremenske zavisnosložene rečenice u makedonskom standardnom jeziku. Analizirajući tu mogućnost, autorica konstatira da se uporabom futura I (svršenog/nesvršenog) u podređenom (a sukladno glagolskom obliku u glavnom dijelu vremenske zavisnosložene rečenice), te uporabom futura I (svršenog/nesvršenog) u nadređenom (a sukladno glagolskom obliku u podređenom dijelu vremenske zavisnosložene rečenice) – između radnja dijelova (podređenom i nadređenom) uspostavljaju tri vremenska odnosa: prijevremenost, istovremenost i poslijevremenost. U zaključku ističe da uspostavljanje tih triju vremenskih odnosa zavisi, ponajprije, od vida glagola, od veznika kojim se uvodi podređeni dio vremenske zavisnosložene rečenice, a u manjoj mjeri od leksičkih konkretizatora i šireg konteksta. Budući da je situacija u svezi s tom problematikom u hrvatskom standardnom jeziku posve drugačija, autorica predlaže da se to prouči kroz komparativno-kontrastivnu analizu dvaju jezika.

The use of the future simple (perfective/imperfective) in the complex temporal sentence in the Macedonian standard language

Summary

The author tries to point out and illustrate, giving examples from the contemporary Macedonian literature, the possibility of using the future simple tense (perfective/imperfective) both in the main and in the subordinate clause of the temporal complex sentence in standard Macedonian. Analyzing that possibility, the author considers that by using the future simple tense (perfective/imperfective) in the main clause, according to the verbal form in the subordinate clause of the temporal complex sentence and by using the future simple tense (perfective/imperfective) in the subordinate clause, according to the verbal form in the main clause of the temporal complex sentence, three temporal relations can be established between the actions of both clauses (the main and the subordinate one): precedence, simultaneity and succession. In the conclusion the author stresses that the establishing of these three temporal relations depends on the aspect of the verb, the conjunctions which introduce the subordinate clause of the complex temporal sentence and, to a lesser degree, on the lexical concretizers and the wider context. As the situation concerning this problem is quite different in the Croatian language, the author proposes a comparative-contrastive analysis in both languages.

Ključne riječi: futur prvi (svršeni/nesvršeni), sintaksa, makedonski jezik
Key words: future simple (perfective/imperfective), syntax, Macedonian language